

Katarzyna Olbrycht
Uniwersytet Śląski
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie
Zakład Edukacji Kulturalnej

Edukacja kulturalna – potrzeby, uwarunkowania, perspektywy

Zacznijmy od wyjaśnienia pojęcia *edukacja kulturalna*, szczególnie że przymiotnik *kulturalny* w języku polskim może wywoływać skojarzenie z określeniem oceniającym, a tym samym budzić wątpliwości, gdy występuje w nazwie. Chcąc uniknąć tego typu nieporozumień niektórzy wolą posługiwać się pojęciami *edukacja kulturowa* bądź *edukacja dla kultury*, czy wreszcie *edukacja w dziedzinie kultury*. Rzeczywiście różnica między tymi pojęciami wiąże się głównie z wymiarem oceniającym, aksjologicznym. Odwołując się do znaczenia słownikowego, określenie *kulturalny* oznacza „odznaczający się kulturą”, „przeniknięty kulturą”. *Kulturowy* – to „związany z kulturą”. Można więc powiedzieć, że określenie *kulturowy* ma charakter raczej neutralny, zaś *kulturalny* – nazywa stan pożądany, szczególnie z perspektywy edukacyjnej. Bliższe przyjrzenie się logicznym kryteriom rozdzielania znaczenia tych pojęć wymagałoby odwołania się do sposobu rozumienia pojęcia *kultura*. Praktyka społeczna utrwaliła jednak rozumienie tego pojęcia bez odwoływania się do głębszych analiz przypisywanego mu znaczenia. Przeciwnie, mimo że od 20 lat coraz mocniej podkreśla się na świecie potrzebę edukacji kulturalnej, aktualnie jedna z komisji powołanych przez Radę Europy do zajęcia się tym zagadnieniem rozpisała ankietę adresowaną do poszczególnych państw z prośbą o określenie sposobu przyjmowanej w danym państwie interpretacji pojęcia *edukacja kulturalna*. Analiza dokumentów międzynarodowych formułowanych od lat 90. XX w. przez UNESCO, a także w różnych gremiach europejskich pokazuje, że przez *edukację kulturalną* rozumie się dziś edukację artystyczną, edukację

twórczą, edukację do korzystania z ofert instytucji kultury, oraz edukację służącą kształceniu stosunku do dziedzictwa kulturowego – tożsamości kulturowej, ochrony dziedzictwa kultury własnej i innych, szacunku do różnorodności kulturowej i postaw dialogowych wobec innych kultur. Ostatecznie w wielu aktualnie formułowanych dokumentach do nazwania wszystkich tych zakresów działania używa się coraz częściej formuły *edukacja artystyczna i kulturalna*. Ponieważ ten Kongres programowo koncentruje się na działaniach instytucjonalnych, przez edukację kulturalną będę dalej rozumiała edukację artystyczną, twórczą, edukację do korzystania z ofert instytucji kulturalnych oraz edukację kulturową – jako związaną z kształtowaniem pożądanego stosunku do kultury własnej i innych.

Potrzeby i perspektywy edukacji kulturalnej na Śląsku wiążą się z jednej strony z sytuacją tej dziedziny edukacji w skali kraju, z drugiej – ze specyficznymi, społeczno-kulturowymi uwarunkowaniami tego regionu.

Województwo śląskie dysponuje ogromnym potencjałem kulturowym, który wyrasta tak z bogatego dziedzictwa kulturowego, jak i z sytuacji współczesnego Śląska. Sytuację tę tworzy przede wszystkim znacząca liczebnie i dynamiczna społeczność mieszkańców Śląska, którą tworzą ludzie dobrze wykształceni, ambitni, silni poczuciem tożsamości regionalnej. Dopełnia – obecność wielu liczących się nie tylko w regionie, ale również w skali krajowej i międzynarodowej, instytucji kultury i wydarzeń kulturalnych, mających już swoją wyrobioną publiczność, wielu wybitnych twórców, wreszcie – niepowtarzalny, bardzo zróżnicowany charakter i kształt przestrzeni tego regionu. Znamienny wychowawczo jest jednak fakt, iż mimo wyrazistych tradycji kulturowych, zakorzenionych w lokalnym etosie i cechach wynikających z wielowiekowego trudu życia na Śląsku, wartości kultury wydają się tu wciąż niewystarczająco społecznie uświadamiane, doceniane i wykorzystywane jako czynnik dynamizujący rozwój. Rysuje się kilka przyczyn tego stanu.

W wyniku historycznie utrwalanej identyfikacji i samoidentyfikacji mieszkańców Śląska głównie z ciężką fizyczną pracą, najczęściej związaną z górnictwem, z przygotowującym do niej kształceniem zawodowym, z częstym brakiem sił i środków na korzystanie z kultury wysokiej, była ona i w jakimś stopniu nadal jest traktowana jako szczególnie „luksus”. Dystansowi wobec kultury wysokiej, profesjonalnej, towarzyszy stosunkowo słaba znajomość dziedzictwa kulturowego i współczesnego dorobku własnego regionu, niedocenywanie znaczenia aktywności kulturalnej, niedostrzeganie osiągnięć twórców wywodzących się ze Śląska bądź ten region wybierających jako swoje „miejsce na ziemi”. Świadczą o tym dobitnie wyniki badań zawarte w najnowszych raportach.

Przechodzenie od tradycji środowiska skupionego wokół przemysłu ciężkiego do nowej wizji kultury poprzemysłowej stwarza dodatkowe napięcia. Odchodzenie w przeszłość tradycyjnej kultury górniczej wraz ze znanym od pokoleń i przewidywalnym miejscem pracy oraz sposobem życia nie ułatwiają rozumienia rangi kultury w życiu jednostkowym i społecznym. Budzenie motywacji do twórczego wykorzystywania niepowtarzalności przestrzeni postindustrialnych, tworzenia projektów nawiązujących do lokalnych wartości, tradycji i do coraz częstszej na Śląsku wielokulturowości, skuteczne kształcenie do takich działań wymagają wnikliwego przeanalizowania lokalnych doświadczeń, możliwości i potrzeb edukacyjnych w sferze kultury.

Coraz pilniejsze, także na Śląsku, staje się poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Jak sprawić, żeby edukacja kulturalna przestała być traktowana jako mniej ważny dodatek do zasadniczej działalności instytucji oświatowych i kulturalnych? Jak wzmocnić lub czym zastąpić słabnące dziś, a tak ważne kulturotwórczo i edukacyjnie, lokalne biblioteki, małe muzea, zakładowe ośrodki kultury stanowiące przez lata bazę dla zespołów amatorskich i różnych form aktywności kulturalnej? Jak nie zmarnować ich doświadczeń i dorobku? Jak poszerzyć możliwości kształcenia artystycznego uzdolnionej młodzieży? Jak zwiększyć dostępność ofert kulturalnych i wzbudzić zainteresowanie nimi w sytuacji niepewności zatrudnienia, a równocześnie presji wzorów masowej konsumpcji? Jak umotywić ludzi do tego, by nie ograniczali swoich kontaktów z kulturą do festynów, imprez „biesiadnych” i kabaretów? Z drugiej strony, jak wykorzystać stwierdzone w badaniach mieszkańców Śląska cenne edukacyjnie zrozumienie, że kontakty z kulturą wymagają przygotowania? Jak prowadzić edukację regionalną, by wyszła poza stereotyp imprez mających charakter „cepeliady” lub dydaktycznych lekcji muzealnych, utrwalających oprócz niekompetencji historycznej brak zainteresowania współczesnością i perspektywami regionu.

Istotą kultury jest realizowanie i przejawianie się człowieczeństwa tak w sensie uniwersalnym (gdy mówimy o kulturze człowieka), jak w sensie związanym z określoną grupą (gdy mowa jest o przynależności człowieka do poszczególnych kultur na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym, ponadnarodowym itd.). W takim ujęciu istotą edukacji kulturalnej jest przygotowanie do kompetentnego, aktywnego, podmiotowego udziału w kulturze. Cel ten, a tym samym zakres działań składających się na edukację kulturalną, musi być widziany szeroko.

Warunkiem kompetentnego i aktywnego udziału w kulturze jest zrozumienie wartości samej kultury i uczestniczenia w niej, odczuwanie potrzeby twórczych i odbiorczych

kontaktów z kulturą, zarówno z kulturą popularną, jak wysoką, gotowość do samodzielnych, wolnych wyborów opartych na przyjętych kryteriach i świadomych ocenach. Jak wspomniano wcześniej, najczęściej przyjmuje się, że edukacja kulturalna obejmuje edukację artystyczną (do sztuki i przez sztukę w różnych jej dziedzinach), edukację twórczą, edukację do korzystania z ofert instytucji kultury (przede wszystkim instytucji upowszechniania sztuki, ale coraz częściej – także nauki) oraz edukację kształcącą postawy wobec dziedzictwa kulturowego. Na tę ostatnią składają się: kształcenie tożsamości kulturowej, przygotowywanie do rozumienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w pierwszym rzędzie własnego, ale i innych kultur, do respektowania różnorodności kulturowej, do dialogu międzykulturowego.

Oprócz przygotowania do różnorodnych kontaktów z kulturą coraz częściej podkreśla się, że edukacja kulturalna ma wyjątkowe możliwości pobudzania rozwoju osobistego i społecznego poprzez rozwijanie m.in. poczucia własnej wartości, tożsamości, wyobraźni i innowacyjności, umiejętności ekspresyjnych i komunikacyjnych, postaw dialogowych.

Czynnikiem wyznaczającym miejsce kultury i aktywności kulturalnej w społeczeństwie jest jednostkowe i społeczne poczucie odpowiedzialności za kulturę. Zarówno za kulturę własną – kulturę osobistą, indywidualną, wewnętrzną, poziom własnej aktywności kulturalnej, jak i kulturę własnej społeczności lokalnej, własnego regionu, wspólnoty narodowej, do której się należy, wreszcie – szerszej wspólnoty kulturowej, jaką w przypadku Polski jest Europa.

Główne zadania edukacji kulturalnej można więc zgrupować w dwóch obszarach.

I Pierwszy, z perspektywy praktyki społecznej bardziej konkretny, jednoznaczny, coraz lepiej także na Śląsku rozumiany i realizowany, obejmuje:

1. stwarzanie warunków do zdobywania wiedzy o kulturze, do rozumienia kultury, korzystania z niej i jej współtworzenia;
2. kształcenie potrzeb i nawyków uczestniczenia w kulturze;
3. kształcenie tożsamości kulturowej oraz szacunku i postawy dialogowej wobec innych kultur.

II Drugi ma znaczenie bardziej fundamentalne, przygotowujące do podmiotowego, świadomego, krytycznego i twórczego stosunku do kultury – kultury budowanej w sobie i kultury swojej społeczności. Obejmuje:

1. uświadamianie znaczenia kultury i aktywności kulturalnej w rozwoju indywidualnym człowieka i w rozwoju społeczeństwa;

2. kształcenie postawy odpowiedzialności za kulturę własną i własnej społeczności, widzianej w skali lokalnej, regionalnej i narodowej.

Jak z tej perspektywy przedstawiają się potrzeby i perspektywy edukacji kulturalnej na Śląsku?

Ad. I Zdobywanie wiedzy o kulturze oraz zapoczątkowanie aktywności kulturalnej przypisywane są instytucjom oświatowym – głównie szkołom i coraz częściej przedszkolom. Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego przewiduje w całej Polsce, w wyniku porozumienia resortów edukacji i kultury, obowiązkowe zajęcia z muzyki i plastyki w szkołach podstawowych i gimnazjach, wiedzę o kulturze w szkołach średnich, zajęcia fakultatywne z różnych dziedzin sztuki, różne formy aktywności kulturalnej w ramach szkolnej edukacji kulturalnej. Postuluje się ich realizowanie w porozumieniu z pozaszkolnymi środowiskami i instytucjami kultury.

Tak jak w całej Polsce, również na Śląsku praktyczna realizacja tych postulatów będzie zależała od motywacji dyrekcji szkół, kompetencji kadry, zabezpieczenia warunków realizacyjnych (pomieszczeń, wyposażenia, organizacji procesu nauczania dostosowanego do specyfiki zajęć), stworzenia mechanizmów umożliwiających i ułatwiających współpracę z innymi podmiotami w środowisku. Trzeba podkreślić, że zapewnienie wszystkich tych warunków może ułatwić albo utrudnić nastawienie, jakie do idei edukacji kulturalnej będą miały lokalne samorządy. Wobec współczesnych haseł kształcenia permanentnego, edukowania się przez całe życie, również edukację kulturalną trzeba rozpatrywać nie tylko w odniesieniu do dzieci i młodzieży szkolnej. Silna tradycja ruchu śpiewaczego na Śląsku, amatorskich działań teatralnych, a także różnorodnych form twórczości plastycznej i literackiej mogą stać się naturalnym punktem wyjścia do wprowadzania w kulturę, również w kulturę współczesną, osób dorosłych i starszych. Potrzebne byłyby więc atrakcyjne formy kształcenia i doskonalenia dla dorosłych, organizowane przez instytucje oświatowe i instytucje kultury, uniwersytety ludowe i uniwersytety III wieku, w ramach różnych projektów adresowanych do starszych grup wiekowych, ale i zakładających edukację międzypokoleniową.

Na Śląsku można znaleźć wiele przykładów dobrych praktyk w działaniach szkół i środowisk realizujących, mimo trudności organizacyjnych, edukację kulturalną rozpoczynaną już od dzieci w wieku przedszkolnym. Pojawia się wiele interesujących autorskich projektów proponowanych przez pasjonatów edukacji kulturalnej (przykładem mogą być prowadzone od kilku lat przez edukatora sztuki Ewę Kokot działania warsztatowe

i wydawnicze adresowane do dzieci, ich nauczycieli, także do różnych grup osób dorosłych). **By przykłady te mogły inspirować i motywować innych, powinny być możliwie szeroko promowane, popularyzowane w środowisku, m.in. przez media lokalne, specjalnie organizowane formy prezentacji osiągnięć i wymiany doświadczeń.**

Realizacja tego zadania wymaga przede wszystkim pilnego kształcenia i doksztalcania kadry. W świetle aktualnych potrzeb kadra musi być przygotowana i umotywowana do wprowadzania w kulturę, powinna mieć nie tylko kompetencje przedmiotowo-metodyczne, ale również merytoryczne – znajomość kultury, zainteresowanie nią, samodzielność sądów, własną aktywność kulturalną. Oprócz nauczycieli szkolnych przedmiotów artystycznych, otwartych na nowe formy kultury, powinny to być osoby przygotowane do prowadzenia i koordynowania szeroko rozumianej edukacji kulturalnej na terenie placówek oświatowych oraz we współpracy z innymi instytucjami. Na Śląsku wieloletnie doświadczenia w kształceniu kadr dla tego typu działań ma Uniwersytet Śląski, który we współpracy z innymi instytucjami sprawdzonymi w tej dziedzinie, mógłby – jak się wydaje – podjąć to wyzwanie (szczególnie na Wydziałach Filologicznym oraz Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie).

Nie można nie dostrzegać, że dla powszechnej edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży nie jest obojętny poziom kompetencji kulturalnych całej kadry nauczycielskiej, niezależnie od specjalności i prowadzonych przedmiotów. Poziom ten wyznacza atmosferę stwarzaną w szkole wokół edukacji kulturalnej, jej miejsce w programach wychowawczych, obecność we współpracy z rodzicami. **Warto by więc zastanowić się nad formami wspierania aktywności kulturalnej nauczycieli** (np. ulgi na bilety na wydarzenia kulturalne, pomoc w organizacji wyjazdów na znaczące imprezy kulturalne, wysyłanie informacji o bieżących wydarzeniach kulturalnych drogą internetową na adresy szkół i przedszkoli, ambitne imprezy kulturalne organizowane dla nauczycieli np. z okazji Dnia Nauczyciela itp.).

Ważne miejsce w pierwszym, realizacyjnym obszarze edukacji kulturalnej zajmuje szkolnictwo artystyczne wszystkich szczebli, które na Śląsku dysponuje rozbudowaną siecią placówek o uznanej renomie. Ich wpływ na kompetencje i zainteresowania kulturalne w środowisku lokalnym jest bezdyskusyjny. Zwiększanie tego wpływu wymaga zapewniania możliwie najlepszych warunków kadrowych i materialnych, jak najszerszej promocji, ale także inicjowania przez te instytucje form popularyzujących sztukę i aktywność twórczą w środowisku. Tego rodzaju działalność powinna być wspierana przez różne podmioty lokalne i gremia samorządowe.

Kształcenie potrzeb i nawyków uczestniczenia w kulturze powinno być oparte przede wszystkim na działaniach instytucji upowszechniania kultury, które są w stanie zapewnić odpowiednią jakość oferty kulturalnej. Możliwie najwyższy profesjonalnie poziom przekazów, obiektów, działań jest podstawą pojawienia się autentycznych potrzeb kulturalnych, wyrabiania nawyku kontaktów z kulturą, rozwoju umiejętności oceniania i wyboru. Doświadczenie głębokiego przeżycia związanego z wybitnym dziełem, wydarzeniem, wykonaniem, twórcą, możliwością pracy z osobą gwarantującą satysfakcję z uzyskanego efektu stwarzają warunki wyjściowe dla skutecznej edukacji kulturalnej. Dotyczy to edukowanych z każdej grupy wiekowej. Na Śląsku bardzo wiele placówek kultury, w tym już prawie wszystkie większe instytucje kultury, prowadzi u siebie i poza własną placówką różne działania edukacyjne (żeby z ciekawszych przywołać tylko Filharmonię Malucha – akcję Filharmonii Śląskiej, nowy projekt edukacyjny Muzeum w Gliwicach czy działania Biblioteki Miejskiej w Cieszynie – oddziału dla dzieci). **Również w przypadku tego zakresu edukacji kulturalnej powraca postulat lepszej promocji i szerszego upowszechniania informacji o ciekawych inicjatywach, tworzenia form zachęty do występowania z projektami edukacyjnymi dotyczącymi działań tych instytucji, a także zapewnienia kadry przygotowanej do tego, by poszukiwać nowych, atrakcyjnych, a więc nieschematycznych, niezdydaktyzowanych form pracy z uczestnikami zajęć edukacyjnych.**

Z drugiej strony można by się zastanowić nad formami pomocy konsultacyjnej profesjonalnych gremiów ludzi kultury, umożliwiającej weryfikowanie pojawiających się na rynku ofert kulturalnych adresowanych do dzieci i młodzieży. Oferty te prezentują bardzo różny poziom, czasem zatrwajająco niski. W efekcie nie rzadko instytucje korzystające z nich żałują wydanych środków, a odbiorcy kojarzą kontakty z kulturą z przeżytym zawodem i rozczarowaniem, co niszczy motywację do dalszych tego typu kontaktów. **Można by się zastanowić nad formą weryfikacji ofert z kręgu edukacji kulturalnej**, np. poprzez uzyskiwanie przez nie jakiejś formy certyfikatu przyznawanego przez przedstawicieli profesjonalnych instytucji kultury z danej dziedziny.

Ad. II Praktyka kształcenia tożsamości kulturowej koncentruje się dziś głównie na edukacji regionalnej. Śląsk jest obszarem, w którym poczucie tożsamości regionalnej, odrębności kulturowej, emocjonalna identyfikacja z regionem są stosunkowo silne. Edukacja regionalna chętnie podejmowana jest w szkołach, często w porozumieniu z lokalnymi muzeami. Polega głównie na przybliżaniu śląskich tradycji. Także niektóre instytucje kultury

proponują atrakcyjne formy z kręgu edukacji kulturalnej (np. cykliczna impreza *Skarby cieszyńskiej tróły* organizowana przez cieszyński Zamek Sztuki). Pojawia się jednak pytanie czy to wystarczy, szczególnie młodszemu pokoleniu? Czy nie zamyka to kształcenia tożsamości kulturowej w kręgu powierzchownie znanego folkloru i wspomnieniowych sentymentów, jednocześnie nie pomagając w zrozumieniu złożonej historii tej ziemi. Czy pozwala wyjaśniać zachodzące tu procesy historyczne i kulturowe, napięcia społeczne, biografie jej mieszkańców, jej bogaty dorobek duchowy i materialny, ukazywać osiągnięcia wybitnych twórców, zapoznawać z cennymi zabytkami, uświadamiać współczesny potencjał? Atrakcyjność folkloru jest ważnym, ale zaledwie pierwszym krokiem edukacji regionalnej. Podobny problem dotyczy poznawania innych kultur, od tych składających się na kulturę województwa śląskiego, przez kultury innych regionów Polski, do kultury Europy i świata. Czy nie warto by szerzej wykorzystać turystyki kulturalnej, opartej na specjalnie opracowanych szlakach edukacyjnych, sięgnąć do coraz popularniejszych form gier edukacyjnych, rekonstrukcji historycznych, inscenizacji wydarzeń, szukać atrakcyjnych form przybliżania biografii mniej i bardziej znanych mieszkańców tego regionu? Kilka miast śląskich, z Zabrzem i Katowicami na czele, podjęło już takie próby, ale podobnie jak wspomniane wcześniej działania, i te są zbyt słabo promowane i popularyzowane, zbyt mało jest możliwości wymiany doświadczeń i tworzenia szerszych, wspólnych projektów. Być może potrzebne byłyby formy szeroko, edukacyjnie (np. przez programy internetowe lub filmy edukacyjne dla szkół) upowszechniające wiedzę o najnowszych projektach kulturalnych zrealizowanych, powstających i inicjowanych na Śląsku, takich jak wielkie wydarzenia kulturalne (np. Festiwal H.M. Góreckiego) czy projekty architektoniczne, np. nowa siedziba NOSPR-u w Katowicach, rozbudowana Akademia Muzyczna w Katowicach, projekty nowej siedziby Akademii Sztuk Pięknych itp. Świadomość dynamiki, rozmachu, zakładanych funkcji, a tym samym perspektyw dla życia kulturalnego na Śląsku, byłaby niezbędnym elementem świadomości regionalnej, bliskim także młodemu pokoleniu. Szczególnym patronatem objął edukację regionalną Zespół Śląsku Pieśni i Tańca „Śląsk”, tworząc w Koszęcinie ośrodek promujący tę dziedzinę działania i wspomagający kształcenie w niej.

Do realizacji nowoczesnej, łączącej tradycję z dniem dzisiejszym edukacji regionalnej potrzebna jest kadra, która umiałaby przygotowywać odpowiadające potrzebom programy i projekty.

Mówiąc o kształceniu postaw wobec dziedzictwa kulturowego nie można zapominać, że obejmuje ono nie tylko dziedzictwo regionalne, ale narodowe, a na tej bazie – dziedzictwo

kultury w szerszej skali, ponadnarodowej, wreszcie – uniwersalnej. Dlatego ważne jest poszukiwanie takich form edukacyjnych, które budziłyby świadomość narodową, a także przygotowywały do kontaktów międzykulturowych. Bardzo dobrym przykładem jest wydarzenie, które weszło już do tradycji nie tylko śląskiej, ale również polskiej kultury – Ogólnopolskie Dyktando. Impreza ta zainicjowana na Śląsku, w Katowicach, podnosi poziom znajomości języka polskiego, ale kształci także szacunek do rodzimego języka, co jest ważnym wymiarem kultury, a tym samym – zadaniem edukacji kulturalnej. **Może warto by zastanowić się nad formami przybliżania wybitnych postaci i środowisk kultury Śląska, których dorobek i osiągnięcia wnoszą uznane wartości w kulturę polską, tym samym sprawiając, że osoby te stają się ambasadorami kultury Śląska i Polski.**

Drugim zasadniczym obszarem edukacji kulturalnej jest oddziaływanie na świadomość kulturową społeczeństwa, na zrozumienie wartości kultury. Budzenie motywacji do udziału w kulturze i do poczucia odpowiedzialności za jej kształt i rozwój wymaga zrozumienia, że człowiek tworzy kulturę jako najbardziej ludzką sferę świata, i sam jest tworzony przez kulturę. Tym samym wymaga przyjęcia, że kultura jest nie zastępowalnym czynnikiem rozwoju indywidualnego i społecznego. Widziana jako sfera najważniejszych wartości, wzorów zachowań i dokonań człowieka umożliwia bardziej świadome przeżywanie siebie, świata i innych. To właśnie ten wymiar – egzystencjalny, głęboko ludzki otwiera możliwości oddziaływania na różne sfery osobowości człowieka, pozwalając włączać edukację kulturalną w procesy profilaktyki społecznej i resocjalizacji. Na Śląsku można znaleźć bardzo interesujące propozycje działań tego typu, m.in. działania Teatru Grodzkiego w Bielsku-Białej czy teatru chorzowskiego. **Tu należałoby postulować ogłaszanie przez różne podmioty konkursów na projekty w zakresie edukacji kulturalnej, adresowanej do środowisk zaniedbanych edukacyjnie i kulturowo, zagrożonych patologią, wykluczeniem społecznym.** Liczne w tym zakresie inicjatywy podejmowane na świecie wskazują na obiecujące efekty włączania instytucji kultury oraz środowisk profesjonalnych twórców w tego typu działalność. Doświadczenie współpracy z nimi nie tylko zapewnia satysfakcjonujący uczestników rezultat wysiłku twórczego, ale jest ważnym czynnikiem rozwojowym.

Obiecującym elementem realizacji edukacji kulturalnej w tym trudnym mentalnie i motywacyjnie obszarze uświadamiania znaczenia kultury dla rozwoju byłoby przybliżanie roli kultury poprzez medialne (głównie telewizyjne – ze względu na siłę tego przekazu) wypowiedzi znaczących postaci, które na przykładzie własnej

biografii uświadamiałyby, czym jest i może być dla człowieka kultura. Wymagałoby to zaproponowania tak atrakcyjnej formy, która by zainteresowała przeciętnego odbiorcę, a równocześnie nie przesłoniła zasadniczego charakteru tematyki – różnicy między prostym marketingiem a promocją kultury duchowej.

Edukacja kulturalna może i powinna przyczynić się do uruchomienia potencjału kulturowego Śląska. Pozwoliłoby to stworzyć lepsze warunki rozwojowe mieszkańcom regionu, znacząco wpłynąć na jego wielostronny rozwój w wymiarze społecznym, kulturowym, cywilizacyjnym i ekonomicznym.

W obszarze realizacyjnym wymaga to decyzji i uregulowań na różnych szczeblach zarządzania oświatą i kulturą, a także determinacji w poszukiwaniu bardziej efektywnych form wzajemnej informacji, koordynacji działań, współpracy różnych podmiotów, wykorzystywania sił i środków, jakimi dysponuje dane środowisko. Sytuacja walki o środki finansowe i równocześnie napięcia polityczne stwarzają w społeczeństwie, a więc i w instytucjach związanych z kulturą, oświatą, w środowiskach samorządowych różnego szczebla i organizacjach pozarządowych zagrożenie dominacją postaw rywalizacji, służących konkurencyjności, blokujących motywację do współdziałania, koordynacji wysiłków i środków. Należałoby poszukiwać form zakładających współpracę i ją wymuszających. **Warte rozważenia byłoby – jak się wydaje – tworzenie lokalnych i regionalnych sieci podmiotów, realizujących edukację kulturalną, które tworzyłyby wspólne projekty, wykorzystujące wszystkie dostępne warunki i możliwości.** Takie sieci powinny być wspierane, promowane i nagradzane.

W obszarze świadomościowo-mentalnym niezbędne jest stałe podejmowanie tematów dotyczących kultury, inicjowanie w różnych środowiskach i gremiach dyskusji o problemach kultury, prezentowanie wypowiedzi wybitnych ludzi kultury i autorytetów społecznych na temat roli kultury w ich życiu. Pozytywną inicjatywą w tym zakresie jest również Kongres Kultury Województwa Śląskiego.

Współczesna praktyka instytucjonalnej edukacji kulturalnej niejako milcząco zakłada, że w centrum kultury widzianej w tradycyjnych kategoriach socjologicznych, a więc obejmującej kulturę symboliczną, społeczną i cywilizację jako kulturę bytu, znajduje się kultura symboliczna, a w niej przede wszystkim sztuka. Wydaje się, że konieczne jest poszerzenie dotychczasowego zakresu edukacji kulturalnej skoncentrowanej na sztuce przynajmniej o inne dziedziny kultury symbolicznej – o naukę, język, religię. Współczesne zjawiska kulturalne, zarówno w sferze ich tworzenia, jak i przeżywania, rozumienia, odwołują

się do wszystkich tych dziedzin, często przenikających się i trudnych do rozdzielenia. Jest to tendencja w pełni uzasadniona w świetle integralnego widzenia człowieka i człowieczeństwa. W tym sensie cennymi formami współczesnej edukacji kulturalnej są np. Uniwersytet dla dzieci, ale i Festiwal Kolęd w Będzinie. Warte rozważenia byłoby szersze zaangażowanie się środowisk oświatowych i samorządowych w edukacyjne wykorzystanie takich wydarzeń, jak Targi Książki czy festiwal Gaude Mater w Częstochowie.

W latach 70. ubiegłego wieku socjolog Aldona Jawłowska wprowadziła kategorię *człowieka kulturalnego*, obejmując nią trzy wymiary osobowościowe i kompetencyjne, związane z formacją intelektualną, stosunkiem do wartości oraz aktywnością twórczą i odbiorczą. Z perspektywy współczesnej sytuacji edukacyjnej można uznać, że „człowiek kulturalny” jest niezwykle trafnym i aktualnym określeniem celu edukacji kulturalnej, także edukacji kulturalnej na Śląsku.